

УДК 339.56:338.4

Т. В. Романова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава

ПІДВИЩЕННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ МЕТОДАМИ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

T. Romanova,
PhD, Ass. Prof., Ass. Prof. of the Department of Enterprise Economics
and Leadership, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Poltava

INCREASING THE ADAPTIVE CAPACITY OF THE NATIONAL ECONOMY BY METHODS OF STRUCTURAL POLICY

У статті розглянуто питання використання стратегії стимулювання експорту та імпортозаміщення в рамках реалізації структурної політики держави. Проаналізовано можливість застосування експортоорієнтованої моделі розвитку чи моделі імпортозаміщення для України в контексті інтеграційних процесів. Досліджено особливості таких стратегій, їх переваги та загрози. Визначено напрями реалізації імпортозаміщувальної та експортоорієнтованої моделей структурної політики, обгрунтовано шляхи модернізації та вдосконалення структури відповідно до пріоритетних секторів економіки у межах трьох напрямків: інноваційна диверсифікація експорту, удосконалення системи стимулювання та розвитку експортоорієнтованих видів економічної діяльності, забезпечення ефективної діяльності існуючих суб'єктів господарювання експортоорієнтованого профілю. Доведено, що є необхідним розроблення комплексної стратегії структурної політики, яка повинна ґрунтуватися на використанні системи обох моделей. Зроблено висновки, що найбільш ефективною стратегією структурної політики являється переважання функціональної стратегії імпортозаміщення, використання системи короткострокового адаптаційного захисту національних товаровиробників, застосування розширеної експортоорієнтованої стратегії за пріоритетними секторами.

The article discusses the use of the strategy of export promotion and import substitution in the framework of structural policy. The possibility of using export-oriented development model or model of import substitution for Ukraine in the context of integration processes is analyzed. The peculiarities of such strategies, their advantages and threats are considered. The directions of implementation import substituting and export-oriented models of structural policy, the ways of modernization and improvement of the structure according to priority sectors of the economy in three areas: innovation and export diversification, improvement of the system of stimulation and development of export-oriented economic activities, ensuring efficient operation of existing export-oriented business entities are investigated. It is proved that is necessary to develop a comprehensive strategy of structural policy, which should be based on the use of the system for both strategies. It is concluded that the most effective strategy of structural policy is the prevalence of functional strategy of import substitution, the use of short-term adaptation for the protection of domestic producers, the use of advanced export-oriented strategies in priority sectors of economy.

Ключові слова: експорт, імпорт, торгівля, стратегія імпортозаміщення, експортоорієнтована стратегія, структурна політика.

Key words: export, import, trade, import substitution strategy, export-oriented strategy, structural policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення адаптаційних можливостей національної економіки реалізується шляхом утворення опти-

мального ступеня взаємодії з глобальним економічним простором. Структура такої взаємодії утворюється внаслідок розвитку її елементів, які спричиняють нео-

посередкований вплив на процеси участі в світовому поділі праці, з одного боку, та підвищення економічної безпеки держави — з іншого. У зв'язку з цим актуальним є дослідження особливостей формування та реалізації експортоорієнтованої стратегії та стратегії імпортозаміщення як ключових чинників впливу на протікання зовнішньоекономічних зв'язків України. Ключовою проблемою в даному напрямі є виділення характеристик обох стратегічних моделей з позиції їх модернізації відповідно до процесів економічної інтеграції, впливу на трансформацію структури економіки та можливостей оптимального поєднання ефективних методів обох типів стимулювання економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблеми впливу процесів глобалізації на економічний розвиток України, а також окремі питання оптимізації імпорто- та експортоорієнтованої моделі економічного зростання проведені у дослідженнях таких науковців, як В. Геєць, Я. Жаліло, А. Мазаракі, А. Мельник, В. Сіденко, Л. Шабліста, Л. Шинкарук, М. Якубовський та інших вчених. Разом з тим, необхідною є актуалізація даних відповідно до розвитку інтеграційних векторів національної економіки, а також поглиблення досліджень у напрямі розроблення синтезованої стратегії економічного зростання з метою підвищення адаптаційних можливостей економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз особливостей формування та реалізації експортоорієнтованої стратегії та стратегії імпортозаміщення як способів адаптації структури вітчизняної економіки до тенденцій трансформації глобального економічного середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливості впливу процесів глобалізації на національну економічну систему України та посилення розвитку її інтеграційних векторів, зумовлюють важливість розроблення стратегії структурної політики з превалюванням в ній типів експортоорієнтованої моделі розвитку чи моделі імпортозаміщення. Ці моделі передбачають обрання пріоритетів торгової орієнтації країни, яка зосереджується на зовнішньому чи внутрішньому ринку відповідно. Для моделі імпортозаміщення може бути характерна:

- стратегія обмеження, шляхом реалізації протекціоністських заходів, які проявляються у вигляді посилення економічних бар'єрів для імпортних товарів;

- функціональна стратегія у вигляді вдосконалення елементів інфраструктури, інституціональних основ функціонування внутрішнього ринку, системи державного контролю та державних стандартів, системи інвестування пріоритетних секторів економіки.

Стратегія обмеження впливу зовнішньої конкуренції передбачає два типи своєї реалізації: заміщення імпорту первинної продукції; заміщення імпорту вторинної продукції [1, с. 91]. Основним положенням стратегії обмеження в імпортозаміщенні являється

пріоритет розвитку обраних секторів до рівня, який забезпечить необхідний ступінь конкурентоспроможності їх продукції. В цьому випадку відбувається акумуляція виробничого досвіду та диверсифікація видобувної промисловості, яка розвивається під дією факторів ефекту масштабу та відносно низької вартості робочої сили. Структурна політика в цьому випадку направлена на підтримку розвитку структурують секторів, які відіграють важливу системну роль в загальній структурі національної економіки. Суттєвим чинником при цьому є загроза зростання неефективних виробництв, оскільки дія природного ринкового механізму конкуренції частково обмежується. Отже, період застосування такої стратегії структурної політики повинен бути обмежений у часі, тобто мати короткостроковий характер, разом з тим, можливе його застосування в період наростання кризових явищ.

При досягненні необхідного рівня, захисні бар'єри необхідно знижувати, до повної їх лібералізації, причому цей процес повинен відбуватися поступово, для уникнення значних коливань економіки. Спектр застосування стратегії імпортозаміщення повинен бути скорегований за найважливішими секторами, оскільки його значне розширення поглиблює замкнення національної економіки по відношенню до глобального економічного простору, що може викликати втрату інтеграційних переваг. У цьому випадку загальноєкономічним індикатором для секторів, які априорі не можуть бути пріоритетними об'єктами такої стратегії, є більш низька вартість аналогової продукції.

В умовах членства України у СОТ, рівень ефективності стратегії обмеження являється невисоким, що зумовлено граничними розмірами митних тарифів, встановлених у положеннях угоди між Україною та СОТ. У цьому випадку для економіки України важливим є поступове та достатньо довге збільшення рівня лібералізації тарифного механізму, коефіцієнт якого протягом періоду з фактичного вступу до СОТ збільшувався занадто швидко, що спричинило значне навантаження на внутрішніх товаровиробників. Наприклад, коефіцієнт лібералізації за всією номенклатурою товарів станом на 2013 рік зріс на 30,1% від початкового стану, для промислових товарів — на 30,8%, для продукції сільського господарства — на 41,5% [2, с. 59].

Гальмування темпів лібералізації тарифів може являтися альтернативою прямого тарифного протекціонізму. До того ж, у періоди виникнення пасивних імпортозаміщувальних тенденцій (наприклад, внаслідок суттєвих коливань валютного курсу), наближення ввізних мит до максимально допустимої границі може спричинити захист провідних секторів у короткостроковому періоді, що може утворювати буферні часові проміжки для стимулювання процесів відтворення національних економічних суб'єктів.

Механізм управління валютним курсом здатен впливати на ціни імпортних товарів, та може використовуватись в особливо складних умовах, наприклад, у періоди активізації кризових явищ, для підвищення імпортозаміщення товарів та послуг, та підтримки рівня конкурентоздатності національних виробників. У рамках реалі-

зації цієї стратегії пріоритетними являються сектори, які найбільш залежать від імпортованих матеріалів, комплектуючих та сировини, а також найбільш вразливі сектори. До останніх слід віднести сільське господарство, коефіцієнт тарифної лібералізації для аналогової продукції якого становить 41,5%, та потребує гальмування свого зростання для забезпечення необхідного економічного захисту [2, с. 58—62]. До найбільш імпортозалежних секторів слід віднести: машинобудування, легку промисловість, хімічну та нафтохімічну промисловість, сектор енергетичного видобування, залежність яких від імпорту складає більше 60% [3; 4, с. 13; 5, с. 42].

Функціональна стратегія імпортозаміщення в рамках реалізації структурної політики на сучасному етапі розвитку являється для України пріоритетною, оскільки передбачає дієві та ефективні заходи щодо підвищення частки вітчизняної продукції на внутрішньому ринку. Основними напрямками імпортозаміщувальної функціональної стратегії в рамках структурної політики являються [4, с. 13; 6, с. 57; 7, с. 45; 8, с. 4]:

- стимулювання розвитку та технологічне оновлення енергетичного сектору для підвищення рівня заміщення імпортованих енергетичних ресурсів та зниження рівня імпортової залежності;

- налагодження системи внутрішньої економічної комунікації в системі експортоорієнтованих виробництв для заміщення імпортованої продукції проміжного виробничого споживання, яка являється частиною процесу їх виробничого відтворення;

- розширення та вдосконалення системи прямого та непрямого субсидіювання національних товаровиробників;

- удосконалення системи антидемпінгового контролю та антидемпінгового захисту;

- налагодження системи внутрішньої економічної комунікації між суб'єктами виробництва та споживання товарів та послуг;

- удосконалення інституційно-правового забезпечення процесів функціонування внутрішнього ринку;

- обмеження монополістичних тенденцій на внутрішньому ринку з боку великих корпоративних утворень;

- протидія контрабандному імпорту та імпортом махінаціям з документальним заниженням фактичної вартості імпортованої продукції;

- посилення системи контролю за якістю та безпечністю імпортованих товарів;

- активізація фінансово-кредитної та інформаційної підтримки економічних суб'єктів сільськогосподарського сектору;

- стимулювання розвитку інновацій та вироблення високотехнологічної продукції;

- стимулювання створення повних виробничих циклів з метою утворення кінцевого продукту;

- оптимізація функціонування та розбудова оптово-логістичної й роздрібно-розничної системи з метою зниження транзакційних витрат товаровиробників;

- сприяння розвитку кооперативних та муніципальних форм торгівлі;

- розвиток системи фінансово-кредитних механізмів з інвестування товаровиробників;

- стимулювання притоку іноземних інвестицій у реальний сектор, у тому числі у вигляді технологій;

- забезпечення захисту внутрішнього ринку від трансферу неефективних технологій та низькотехнологічного імпорту.

Застосування експортоорієнтованої стратегії економічного розвитку, в рамках реалізації структурної політики має свої переваги, які проявляються в розширенні меж економічної комунікації з глобальним економічним простором. Така зовнішня економічна комунікація характеризується збільшенням активності руху капіталів, робочої сили, утворенням транснаціональних компаній [9, с. 73]. Ця стратегія може проявлятися у вигляді двох основних типів:

- 1) торгова орієнтація первинної продукції на зовнішні ринки;

- 2) торгова орієнтація вторинної продукції на зовнішні ринки.

При застосуванні першого типу такої стратегії відбувається прогнозоване економічне зростання в короткостроковому періоді та непередбачуване в довгостроковому. Ця тенденція виникає внаслідок значних коливань на ринках сировинного спрямування та поступового комплексного зниження їх сукупних обсягів, що пов'язано з удосконаленням промислових технологій та переходів на виробництво високотехнологічної продукції з низьким рівнем ресурсоемності. Отже, частка сировинних товарів у загальній структурі світового експорту постійно знижуються, а частка високотехнологічної продукції зростає, що породжує тенденції неперспективності розвитку сировинного експорту.

Ще однією із загроз, які виникають внаслідок реалізації такого типу експортоорієнтованої стратегії, являється відсутність значного впливу глобального конкурентного середовища на національні економічні процеси з виробництва вторинної продукції. Внаслідок цього фактору, можливе технологічне відставання обробної промисловості від сучасних тенденцій її розвитку, що викликає зростання потреби у використанні зовнішніх технологій, а отже, стимулює розвиток власного ендегенного технологічного потенціалу. Внаслідок таких тенденцій виникають структурні диспропорції, які проявляються в домінуванні в структурі економіки виробництв продукції, що має низьку додану вартість. Отже, в цьому випадку важливим є спрямування фінансових потоків, які є результатом розширення експорту даного типу продукції, на технологічне оновлення економіки та розвиток інновацій. Це можливо шляхом застосування особливих режимів оподаткування для сировинних та несировинних виробництв у бік компенсування податкових витрат останніх, з метою стимулювання їх розвитку. В зворотному випадку фіксація структури експорту з домінуванням низькотехнологічного його типу призводить до поступового зниження економічного зростання, а також підвищення залежності національної економіки від коливань кон'юнктури на світовому ринку.

Другий тип експортоорієнтованої стратегії в рамках реалізації структурної політики являється більш ефек-

тивним, оскільки у ньому відбувається постійна адаптація обробної промисловості відповідно до змін на глобальних ринках, а також підвищується якість економічного зростання, яке, в цьому випадку, засновується на акумулюванні доданої вартості. Наслідком стимулювання розвитку експортоорієнтованої переробної промисловості являється зростання попиту на висококваліфіковану робочу силу, що утворює позитивні структурні зрушення на ринку праці, та підвищення якості трудового капіталу. При цьому особливого значення набуває стимулювання розвитку інноваційної складової виробничих процесів цього рівня, причому необхідним є нарощення обсягів власних високотехнологічних виробництв повного циклу. Така необхідність зумовлена загрозами, які виникають внаслідок залежності національного виробництва від використання імпортованих комплектуючих товарів, що викликає синхронізацію їх вартості з кінцевою національною продукцією, а також знижує попит на національну продукцію проміжного виробничого типу споживання.

Експортоорієнтовані сектори в поточному періоді функціонування економіки України, представлені більшою частиною продукцією з низьким ступенем обробки або низькою доданою вартістю. Інерційна тенденція в структурі експорту зумовлена фактичною попередньою стратегією формування експортоорієнтованої економіки першого типу. Враховуючи достатньо вагомий частку цих секторів у наповненні ВВП, реструктуризація експортоорієнтованої складової національної економіки з метою переходу до наступного етапу, а саме збільшення в ній частки обробної промисловості, повинна відбуватися поступово.

Не дивлячись на важливість зростання сектору сфери послуг в експортній структурі, промисловість залишається основою для впровадження інновацій, а отже, без розвинутого промислового сектору перехід на постіндустріальний етап розвитку практично неможливий. Це зумовлює необхідність реалізації стратегії, яка повинна передбачати агрегаційний внесок різних секторів у наповнення ВВП та складну кореляцію темпів їх розвитку і взаємодії, яка в поточному періоді повинна корегуватись на основі визначеної кінцевої мети такої трансформації. При цьому метою є досягнення рівня інноваційної моделі економіки, яка може сформуватись лише на базі зміцненої промисловості, з достатнім технологічним рівнем, та розвиненим сектором сфери послуг з високою часткою науково-дослідницької діяльності, модернізованою структурою добувної промисловості, причому остання в короткостроковому періоді створює фундамент у вигляді забезпечення процесу відтворення національного продукту.

Таким чином, стимулювання експортних операцій повинно поєднуватись зі стратегією технологічного оновлення експортоорієнтованих секторів, одними з найважливіших серед яких являються металургійний сектор, хімічна промисловість і сільськогосподарський сектор. Провідним сектором, який має найбільші перспективи щодо поглинання технологій, являється машинобудування.

Для забезпечення модернізації експортного ядра економіки, а також удосконалення його структури необхідне застосування структурної політики за такими напрямками, які доцільно розділити на три блоки:

- 1) інноваційна диверсифікація експорту:
  - стимулювання створення та розвитку експортоорієнтованих міжрегіональних виробничих кластерів;
  - стимулювання створення та діяльності експортоорієнтованих підприємств;
  - стимулювання створення спеціалізованих експортних корпорацій на засадах діяльності ДПП;
  - стимулювання створення та розвитку нових секторів на основі інноваційної діяльності та застосування високих технологій;
  - удосконалення системи державного інформаційного забезпечення з розвитку експортної діяльності для сектору МСП;
  - технологічне переоснащення експортоорієнтованих підприємств добувного сектору шляхом запровадження системи обов'язкових відшкодувань на розвиток технології виробництва;
  - проведення державної ініціативи щодо розширення взаємодії національних підприємств з фінансово-промисловими групами;
  - проведення державної ініціативи щодо закупівлі інноваційних технологій та запровадження на спільних державно-приватних експортоорієнтованих підприємствах;
  - активізація реалізації європейського інтеграційного вектору;
  - поглиблення співробітництва з регіональними інтеграційними об'єднаннями;
  - державне поширення інформації щодо діяльності торгово-промислових палат, проведення міжнародних виставок, ярмарок, та промислових акцій;
  - державна ініціатива щодо інформаційної підтримки іноземних інвесторів, пріоритетними об'єктами інвестування яких є експортоорієнтовані підприємства;
  - вдосконалення системи заохочення участі іноземних інвесторів у діяльності експортоорієнтованих підприємств повного виробничого циклу та підприємств, які впроваджують новітні технології;
  - утворення державних проектів з підвищення кваліфікації персоналу експортоорієнтованих підприємств сектору переробної промисловості;
  - державна ініціатива щодо поглиблення досліджень в області пошуку нових ринкових ніш на глобальному ринку;
  - лібералізація імпорту товарів для проміжного виробничого споживання експортоорієнтованих підприємств;
- 2) удосконалення системи стимулювання та розвитку експортоорієнтованих видів економічної діяльності:
  - розширення системи експортно-кредитних агентств за полісуб'єктною європейською моделлю: гарантійна підтримка та реалізація довгострокових кредитних проектів, страхування експортних операцій,

інформаційна підтримка та обслуговування кредитних ліній, отриманих від іноземних фінансово-кредитних організацій;

— надання державної інформаційної та організаційної підтримки щодо створення та функціонування агентств з експортного кредитування (залучення спеціалізованої підтримки ПАТ "Укресімбанк");

3) проведення заходів щодо забезпечення ефективної діяльності існуючих суб'єктів господарювання експортоорієнтованого профілю:

— державне забезпечення захисту експортерів на зовнішніх ринках згідно з регламентами СОТ;

— покращення доступу національних виробників на зовнішні ринки на основі механізмів СОТ;

— удосконалення системи запровадження міжнародної сертифікації та стандартизації для національної продукції й надання державної інформаційної підтримки в цих процесах;

— підтримка кредитних відсоткових ставок на нижній можливій границі;

— розширення системи оперативного повернення ПДВ з експорту товарів у регламентовані строки;

— зниження податкового навантаження на експортоорієнтовані підприємства з виробництва кінцевої продукції та продукції з високим рівнем доданої вартості.

ВИСНОВКИ

Повне домінування експортоорієнтованої стратегії та стратегії імпортозаміщення в національній економіці являється неефективним, оскільки характеризується сукупністю вищезазначених негативних проявів прогнозного порядку. Необхідність розроблення комплексної стратегії структурної політики повинна ґрунтуватись на використанні системи градації методів обох стратегій. Причому найбільш ефективною стратегією структурної політики даного напрямку являється переважання функціональної стратегії імпортозаміщення, використання системи короткострокового адаптаційного захисту національних товаровиробників зі стратегії імпортозаміщення, застосування розширеної експортоорієнтованої стратегії за пріоритетними секторами.

Література:

1. Бодров В. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції / В. Бодров, Р. Шепетько // Міжнародна економічна політика. — 2014. — № 2. — С. 78—98.

2. Пугачевська К. Імпортозалежність та тарифне регулювання імпорту в Україні / К. Пугачевська // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2016. — № 1 (5) — С. 56—63.

3. Кундицький О. Стратегія державного регулювання імпортозаміщення в аграрному секторі України / О. Кундицький // Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного Університету. — 2015. — № 10. — С. 60—63.

4. Мазаракі А. Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2012. — № 6. — С. 5—15.

5. Пазізіна С. Імпортозаміщення в Україні при переході до сталого економічного зростання / С. Пазізіна // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2010. — № 14—15. — С. 180—186.

6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: щоріч. послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2013. — 576 с.

7. Пузанов І. Вплив експортоорієнтованої та імпортозамінної стратегії на характер і напрями економічного зростання / І. Пузанов // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. — 2014. — № 1. — С. 44—52.

8. Дунаєв І. Імпортозаміщення в контексті вибору механізмів державної зовнішньоторговельної політики України / І. Дунаєв, В. Бабаєв // Державне будівництво. — 2012. — № 1. — С. 1—9.

9. Ермолаєв С.А. Структурная политика государства в механизме экономического роста: дис. канд. экон. наук: 08.00.01: Ульяновск, 2005. — 190 с.

References:

1. Bodrov, V. and Shepet'ko, R. (2014), "Structural policy in the conditions of aggravation international competition", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 2, pp. 78—98.

2. Puhachevs'ka, K. (2016), "Import dependence and tariff regulation of import in Ukraine", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 1 (5), pp. 56—63.

3. Kundyts'kyj, O. (2015), "Strategy of state regulation of import substitution in the agricultural sector of Ukraine", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu*, vol. 10, pp. 60—63.

4. Mazaraki, A. and Mel'nyk, T. (2012), "Import and prospects of import substitution in Ukraine", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 6, pp. 5—15.

5. Pazizina, S. (2010), "Import substitution in Ukraine in the transition to sustainable economic growth", *Ukrains'ka nauka: mynule, suchasne, majbutnie*, vol. 14—15, pp. 180—186.

6. The annual address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2013 rotsi" [On the internal and external situation of Ukraine in 2013], *Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'*, Kyiv, Ukraine

7. Puzanov, I. (2014), "The impact of export-oriented and import-substituting strategy on the nature and direction of economic growth", *Naukovyj visnyk Natsional'noi akademii statystyky, obliku ta audytu*, vol. 1, pp. 44—52.

8. Dunaiev, I. and Babaiev, V. (2012), "Import substitution in the context of the selection mechanisms of the state foreign trade policy of Ukraine", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 1, pp. 1—9.

9. Ermolaev, S.A. (2005), "Structural policy of the state in the mechanism of economic growth", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economic theory*, Ul'janovsk, Russia.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2016 р.